

kipara Tonka Fabrisa koji prikazuju Ivana Šretera, dodjeljuje Zaklada „Dr. Ivan Šreter“, a diplome časopis Jezik.

Svečanost je dodjele vodila Jezikova tajnica i članica Uredničkoga vijeća Jezika Ljubica Josić. Kraćim pozdravnim govorom dodjelu je nagrada i okrugli stol otvorila predsjednica Povjerenstva Sanda Ham, a potom se nazočnima obratio zakladnik Damir Foretić odajući počast preminulom zakladniku Željku Žiliću. Njegovu je sinu, u spomen na oca i zahvalu za očeve zasluge u Zakladi, dodijeljen kipić Ivana Šretera.

Održan je okrugli stol o hrvatskom jeziku, a potom su uručene nagrade dobitnicima. Na okruglom stolu govorilo se o pitanjima suvremenoga hrvatskoga jezika, a kraća su izlaganja održali članovi Povjerenstva: Igor Čatić (o hrvatskom nazivlju), Hrvoje Hitrec (svoj je govor o hrvatskom otporu protuhrvatskoj jezičnoj politici: Bitka između časnika i oficira na jezičnoj njivi, objavio na portalu Hrvatskoga kulturnoga vijeća <https://www.hkv.hr/izdvojeno/komentari/hhitrec/41322-h-hitrec-79.html>), Mario Grčević (o hrvatskom jeziku u normama međunarodne organizacije za normizaciju – rad je objavljen u prošlom broju Jezika, <https://hrcak.srce.hr/clanak/435041>), Dubravka Smajić (o položaju hrvatskoga jezika u javnosti i osjetljivosti javnosti na jezične pogriješke – rad se objavljuje u ovom broju), Marko Kovačić (o jezičnom čistunstvu i normi – rad se objavljuje u ovom broju) i Lidija Vešligaj (o novotvorenicama i digitalnim alatima u nastavi – rad se objavljuje u ovom broju).

Sanda Ham

sham@ffos.hr

DOI <https://doi.org/10.22210/jezik.2023.70.15>

GOVORIMO LI DANAS DOISTA HRVATSKI?

Pitanje iz naslova može se komu u prvi tren učiniti pomalo neobičnim ili čak pretjeranim, no ipak ga možemo s pravom postaviti hrvatskoj javnosti, a katkada i svatko od nas sama sebe isto zapitati. I to u smislu one poželjne inačice hrvatskoga jezika u javnoj uporabi, a to je književni jezik (standardni).

Svi ćemo se mnogo puta zateći u situaciji da trebamo govoriti ili pisati književnim hrvatskim jezikom, neovisno o stupnju svojega obrazovanja ili struci, i to ponajprije zato jer se jedino takvim jezikom možemo svi u Hrvatskoj u potpunosti sporazumjeti. Prema stanju današnjega hrvatskoga javnog jezika čini se kao da smo tu činjenicu tijekom cijeloga posljednjeg desetljeća zaboravljali. Potvrđuju to riječi našega pokojnog jezikoslovca Marka Samardžije, koji je još 2002. godine u Rijeci u svojem izlaganju na neobičan i zanimljiv način upozorio na tadašnje nezavidno stanje u našem jeziku, ne bi li ga tako prikazao što slikovitije i time ostavio jači dojam te postigao zapaženiji, snažniji učinak na našu svijest (i savjest). Naime, tada

je u nas bilo vrijeme početnoga zamaha u popularizaciji ekologije, pa je M. Samardžija tada u Rijeci govorio o „ekologiji jezika“. Primjenjujući pri tome ekološko pojmovlje, problematizirao je „zagađenost jezičnoga okoliša“, misleći na to kako nam je književni jezik našim vlastitim nemarom ugrožen svakojakim natruhama, što je tada zahtijevalo izradu „strategije održiva razvoja hrvatskoga standardnog jezika“. Prema M. Samardžiji ta je strategija uključivala tri zahtjeva: edukacijsko informiranje hrvatske jezične zajednice, društveni prestiž hrvatskoga jezika u javnoj komunikaciji te jezičnu osjetljivost i odgovornost. Bilo je to, dakle, prije 20 godina! Opravdano je upitati se jesmo li od tada ispunili koji od tih zahtjeva, jesmo li u javnom priopćavanju uspostavili prestiž hrvatskoga književnog (standardnoga) jezika nad razgovornim jezikom ili žargonom? Jesmo li uopće dovoljno jezično osjetljivi? A tek jezično odgovorni!? Ni na jedno to pitanje na žalost ne možemo potvrdno odgovoriti, a u nepovrat su protekla čak dva desetljeća od spomenutoga isticanja zabrinjavajućega stanja u kojem se našao naš književni jezik i na koje je davno trebalo reagirati.

Kao što trebamo čuvati čistu vodu koju Hrvatska ima ili još uvijek zdravu hranu i prirodu, tako je i s materinskim jezikom u kojem smo odrasli, jer ni bez njega ne možemo u punini svoje vlastite biti zdravo i normalno živjeti, kao ni bez hrane, vode ili, pak, slobode. Svaki čovjek ima svoj materinski jezik – jedan od egzistencijalnih izvora za normalan, miran, pa i sretan život, čvrsto uporište, bez obzira gdje čovjek trenutačno živi i kojim jezikom službeno govori. Kako ga očuvati još uvijek izvornim, a onda u tom smislu i djelatnim, ako taj jezik svoju izvornost iz dana u dan pomalo gubi? Jer naš hrvatski (i onaj osobni, materinski, a i onaj javni) sve više i više (o)diše tuđim riječima suvremenoga svijeta, prije svega engleskima.

U posljednje vrijeme mnoštvo je (pre)obilnih leksičkih promjena koje nam se katkada događaju toliko brzo da doslovce dovode u pitanje čak i razumljivost u javnoj komunikaciji. Danas imamo čak i međunaraštajno (ne)razumijevanje uzrokovano tom brojnošću stranih (engleskih) riječi i raznih novih jezičnih znakova i izraza uključenih u naš jezik, primjerice, prodaju se „papirnate čaše *coffe2go*+poklopac“. Tuđice same po sebi nisu problem, uvijek ih je bilo, nove bi uvijek pristizale, no u nas je danas problematična njihova pretjerana količina te brzina (nekontroliranoga) unošenja u hrvatski jezik, sve do čak i onih krajnje suvišnih za koje oduvijek imamo svoje riječi i zamjene (npr. okej, super, duplo, lift, faliti, probati itd.).

Imajmo na umu da se sve društvene pojave zrcale i u javnom jeziku – i pozitivne, a i negativne. Stoga treba prije svega na općedruštvenoj, javnoj razini omogućiti prestiž hrvatskoga književnog (standardnog) jezika nad drugim idiomima kojima se danas počesto (i sve više) služimo u javnoj komunikaciji, dakle tamo gdje se to ne bi trebalo. Omogućavanje prestiža hrvatskoga književnog jezika mora biti prvorazredna općedruštvena zadaća! To konkretno znači da bi zadatak svake javne ustanove (a ne samo obrazovnih ustanova) bio nužno promicati služenje hrvatskim književnim jezikom kao javnim jezikom. Osnovna su područja javnosti prije svega obrazovanje,

mediji te politički i religijski diskurs, ali i šire, zapravo svi javni prostori, dakako na cijelom hrvatskom području, a ne samo tamo gdje obitavaju štokavci. Tu onda treba jasno razlučiti javni jezik od razgovornoga jezika u svim prostorima službenoga ophođenja. Javni se jezik ne bi trebao utopiti u svakodnevnom razgovornom jeziku i mjesnom govoru, a to nam se upravo počelo događati. Jedan od mehanizama za postizanje prestiža književnoga jezika nad trenutačnom snažnom navalom neknjiževnih/nestandardnih inačica te za promicanje vrsnoće javnoga jezika jest i zakon o jeziku. Ima ga velik broj europskih država, a mi ga još uvijek nemamo, iako je već prošlo neko vrijeme otkako je izrađen i predan u postupak izglasavanja. Sama procedura donošenja zakona nikako da se okonča, pa se doima kao da taj zakon nije „politički podoban“. Njegova uloga nikako ne bi bila represivna, nikoga se poglavito ne bi kažnjavalo zbog jezika niti bi zakon djelovao kao kakva „jezična policija“, kako se provedba tog zakona u javnosti obično krivo i zlonamjerno označuje. Njegova je uloga uvijek isključivo zaštitna, pozitivna, zakon treba djelovati na našu svijest, pa i savjest, da očuvamo svoj vlastiti jezik što više izvornim. Shvaćanje da se i takav zakon treba poštivati kao i bilo koji drugi, pomoglo bi donekle da se izvučemo iz trenutačnog stanja opće jezične zbrke u nekim čak i najjednostavnijim normativnim jezičnim pitanjima. Pokazuje nam to najobičniji, svakodnevni primjer naših brojnih inačica u pisanju nadnevka, a svih redom zapravo nepravilnih:

21. 02. 2023.

21. veljača 2023.

21. Veljače 2023.

21. veljače, 2023.

21. veljače 2023. g.

21. veljače 2023. god.

Čak šest nepravilnih inačica! Pravilno bi bilo napisati samo ovako:

21. 2. 2023.

21. II. 2023.

21. veljače 2023.

No na žalost, prije tri godine čak smo i na primjeru teksta svečane predsjedničke prisege zapazili nepravilnu inačicu navođenja mjesta i nadnevka, tj. nepotrebno pisanje zareza iza mjesta te kratice uz nadnevak: „U Zagrebu, 18. veljače 2020. god.“. Pitamo se zar smo postali potpuno nezainteresirani za jezičnu pravilnost, pa čak i u administraciji na samom državnom vrhu?

Obeshrabrujući je podatak kako naši učenici na maturi već u nekoliko naraštaja pokazuju bolje znanje engleskoga jezika nego hrvatskoga. Slabo znanje iz hrvatskoga jezika potvrđeno je nedavno i na nacionalnim ispitima u osmom razredu osnovne škole. Valja glasno upitati koga je to od odgovornih tada posebno zabrinulo. Jesu li pravodobno pokrenute kakve mjere da se stanje popravi? Ne samo pedagoške mjere, nego i one općedruštvenoga karaktera jer taj se problem ne tiče smo obrazovanja. Iz Ministarstva znanosti i obrazovanja reakcija je na to bila potpuno neshvatljiva i neprimjerena – naime, ukinuta je viša razina maturalnoga ispita iz hrvatskoga jezika. Zar itko pomišlja da će se ukidanjem više razine provjere hrvatskoga jezika

postići u maturanata bolje znanje hrvatskoga? Kada imamo problem, umjesto da ga rješavamo, ne smijemo jednostavno zažmiriti i hiniti da on ne postoji – „ukinuti“ ga. Vjerujemo da će jedna druga, najnovija odluka istoga ministarstva ipak polučiti prave rezultate. Riječ je o povećanju satnice osnovnoškolske nastave Hrvatskoga jezika od sljedeće školske godine, a u okviru projekta cjelodnevnoga učeničkog boravka u školi.

Očekivali smo da će nedavno osnovani Odbor za normu standardnoga jezika pri HAZU biti jedna od važnih snaga koja će pridonijeti prethodno spomenutom cilju – omogućiti da u nas u javnoj uporabi prestiž konačno dobije hrvatski književni jezik. No čini se da Odbor još nije postao takva snaga, unatoč uložnim početnim naporima, ali nadamo se da će postati jer nam je prijeko potrebna.

Već duže vrijeme zapažamo posljedice snažnoga utjecaja ogromnoga unosa riječi iz engleskoga u hrvatski jezik. One hrpimice ulaze u hrvatski i zato ostavljaju traga u našem jeziku na svim jezičnim razinama – počinju ih narušavati, a napose je problem kada one zadiru u najvišu razinu našega jezičnoga sustava – onu rečeničnu.

Protiv toga neprirodnoga utjecaja engleskoga jezika na hrvatski treba djelovati. U tom je smislu uistinu dobrodošao Natječaj za novu hrvatsku riječ časopisa Jezika koji svake godine moralno i materijalno podupire Zaklada „Dr. Ivan Šreter“. Prijavljene su i ponuđene dobro osmišljene domaće riječi kao zamjene za tuđice ili za višerječne domaće i strane izraze. Jezikov natječaj za najbolju novu hrvatsku riječ jedan je od načina dobrog reagiranja na trenutačnu jezičnu situaciju, kada tuđice već više godina nezaustavljivo hrle u naše svekoliko opće i strukovno nazivlje i kada ostajemo zatečeni i osupnuti izjavama nekih hrvatskih znanstvenika kako im je lakše pisati znanstvene članke na engleskome nego na svojem, hrvatskome jeziku. A to se događa zbog nepostojanja cjelovitoga najsuvremenijeg domaćeg znanstvenog nazivlja u nekim strukama. Stoga nam nove hrvatske riječi danas i te kako trebaju.

U najmanju ruku čudne su izjave pojedinih naših jezikoslovaca kako treba pustiti da jezik bez ikakva utjecaja i normativnoga usmjeravanja, kako oni kažu „prirodno i nesmetano evoluirao“, pa što s njim na koncu bude – bit će. A o njegovu izvornom bogatstvu, čistoći i samosvojnosti, ističu oni, treba govoriti i misliti prigodničarski – pri obilježavanju Dana materinskoga jezika u veljači i uz Dane hrvatskoga jezika u ožujku. Zamislimo što bi bilo da su takav odnos spram (normativne) sudbine našega jezika imali, primjerice, sastavljači i potpisnici Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga jezika! Ili urednici časopisa Jezika u „olovnim vremenima“ prošloga stoljeća. Tada ni ovoga natječaja ne bi bilo, a svjedoci smo kako se prijave stvorenih novih riječi uvelike umnažaju iz godine u godinu, nagrađene nove riječi zaživljuju u jezičnoj uporabi i tako daju svoj skroman, mali, ali važan prinos usmjeravanju razvoja hrvatskoga jezika.

Nadamo se da će uskoro doći vrijeme kada će Hrvati shvatiti da, kao što imaju jednu veliku i neprocjenjivu prirodnu vrijednost, posjeduju jednu od najljepših zemalja na svijetu te su zbog toga iznimno ponosni na tu dragocjenost i brižno ju trebaju

čuvati, da će, dakle, shvatiti i kakva je vrijednost njihova izvornoga hrvatskoga kao materinskog jezika za svakog pojedinca te da će ga stoga čuvati i razvijati s ponosom, a trebalo bi to činiti čak ljubomorno. Jer i naš hrvatski jezik jest nešto jedinstveno. Zapamtimo da ne ćemo više biti to što jesmo bez poznavanja i posjedovanja svojega izvornoga materinskoga jezika.

*Predavanje održano 11. ožujka u Lipiku na dodjeli Nagrade „Dr. Ivan Šreter“,
nagrade za najbolju novu hrvatsku riječ.*

Dubravka Smajić

dsmajic@foozos.hr

DOI <https://doi.org/10.22210/jezik.2023.70.16>

O JEZIČNOM ČISTUNSTVU I NORMI

 obzirom na to treba li se miješati u jezik ili ga tretirati kao predmet proučavanja, jezikoslovlje se može usporediti s astronomijom i medicinom. Jezikoslovlje je od svakog pomalo. Jezični astronomi nazivaju sebe deskriptivistima, a jezične medicinare deskriptivisti nazivaju preskriptivistima i optužuju za miješanje u jezik i forsiranje purizma, možda ne vodeći računa o tome da je purizma uvijek bilo i ima ga u narodima koji drže do svojeg identiteta i kulture.

Jeziku su potrebne umjerene intervencije, ali s obzirom na prirodna kretanja i, u slučaju hrvatskog, činjenicu da su grčki i latinski naši supstrati. Zato imamo riječi kao što su *košulja*, *jarbol*, *jastog*, *kit* i *sipa*, a preko tih riječi usvojili smo i paradigme te samo načelo preuzimanja. Kroz povijest je hrvatski jezik dolazio u izravni kontakt s drugim jezicima, ali ne i s engleskim koji ga sad ponajviše ugrožava, kao i druge jezike svijeta. U kontaktu s jezicima susjeda i došljaka dobili smo turcizme, talijanizme i germanizme, a posredno i poneki anglizam, no sad u naš jezik nekontrolirano ulaze barbarizmi a ne više anglizmi. Prezasićenost medija engleskim otežava prirodni razvoj jezika i stvara osjećaj inferiornosti kod govornika mnogih izvornih jezika.

U situaciji nekontrolirane navale barbarizama i nekog pokušaja purizma upravo je dužnost znanstvenika intervenirati i pronaći sredinu. Osim jezikoslovaca, veliku ulogu u nadzoru barbarizama imaju ili bi trebali imati i prevoditelji jer se svakodnevno suočavaju sa situacijama gdje moraju trenutačno nalaziti rješenja za izraze koje često uvode prvi put. Prevođenje je stoga terenski rad ili jezikoslovlje u praksi. U prevođenju dokumentarnih filmova o prirodi često treba osmisliti imena egzotičnih životinja i biljaka oslanjajući se na engleski ili latinski naziv pa na primjer *sand bubbler crab* dobiva ekvivalent *pješčani rak mjehuraš*, *strangler fig* je *smokva ugušnica*, a *cushion plants* su *jastučaste trajnice*.